

LEKCJE POKOJU W CZASIE (PO)WOJENNYM, **RED. M. PALUCH, KRAKÓW 2022, s. 279**

Świat, a zwłaszcza Europa od roku żyją wywołaną przez Rosję wojną w Ukrainie. Z powszechnym przerażeniem słuchane są kolejne komunikaty o krwawych walkach na froncie, ginących ukraińskich cywilach, a wśród nich dzieci. Ostrzały spokojnych miast i wsi przez wojska rosyjskie są na porządku dziennym. Mariupol, Bachmut, Irpień oraz wiele innych miejscowości zamieniono w zgłiszcza. Ludzie giną w domach, na ulicach, w samochodach. Kilka milionów kobiet z dziećmi opuściło Ukrainę. Ten bezmiar tragedii narodu ukraińskiego spotkał się z natychmiastową reakcją ludzi nauki w Polsce. Na rynku czytelnictwa ukazała się bardzo potrzebna i „na czasie” wieloautorska monografia wydana w ramach „Programu wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla uczniów i nauczycieli”, finansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki, podejmująca problem wojny w Ukrainie. Powstała ona pod redakcją doktora Michała Palucha z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, organizującego także na co dzień różne formy wsparcia dla Ukraińców, którzy znaleźli schronienie w polskich domach, przedszkolach i szkołach.

Publikacja wzmacnia czytelnika moralnie w obliczu bezmiaru zła, bezzasadnego niszczenia człowieczeństwa i człowieka, ukazuje nieznaną, groźny wymiar rzeczywistości wojennej, powstałej nagle, bez realnych, sensownych powodów. Przedstawia kwestię odnalezienia się w tej rzeczywistości w Polsce gości z Ukrainy i przyjmujących ich Polaków, a także prezentuje stanowiska wobec tych wydarzeń polskich naukowców zajmujących się nie tylko pedagogiką, ale również takimi dyscyplinami naukowymi, jak: psychologia, filozofia, ekofilozofia, teologia i politologia.

Monografia składa się z czterech części oraz tekstów pełniących funkcje prologu i epilogu. Zamieszczono także noty o autorach poszczególnych materiałów. Decydujący wstęp do wszystkich rozważań stanowi jednak obszernie objaśnienie przyczyn i rozlicznych uwarunkowań powstania tej niezwykłej książki o wojnie i jej skutkach, w okresie jej trwania, a nawet eskalowania, przedstawione przez Bogusława Śliwerskiego i Michała Palucha.

W zamieszczonej w części pierwszej monografii rozprawie zatytułowanej *Wymiary edukacyjnego wzbudzenia polsko-ukraińskiego* (s. 39–49) prof. Śliwerski zwrócił uwagę na reakcję Polaków na wojnę w Ukrainie, wyrażającą się serdecznym wsparciem przybyszów z obszarów zagrożonych atakami najeźdźców rosyjskich, określanym w świecie jako „polski fenomen”. Podkreślił złożoność sytuacji gości wyrwanych z dnia na dzień z dotychczasowego życia i zmuszonych do egzystencji w innych kulturowo i materialnie, choć przyjaznych warunkach. Autora interesują wyzwania i wezwania pedagogiczne o charakterze uniwersalnym, związane z przybyciem wielkiej rzeszy nieletnich uchodźców wojennych, zjawiska nieznanego nie tylko w Europie, ale praktycznie na świecie, może tylko z wyjątkiem kataklizmu syryjskiego, wspieranego przez tego samego agresora. W tym kontekście jakżeż trafnie brzmi przytoczona przez prof. Śliwerskiego teza Aleksandra Kamińskiego o znaczeniu demokracji dla edukacji i jakież dramat pokoleniowy nieświeżo przerwanie reformy szkolnej wdrażanej na Ukrainie.

Kontekst modernizacji edukacji w Ukrainie na wzór anglosaski przed wybuchem otwartej wojny podejmuje prof. Franciszek Szlosek (s. 52–57). Niestety, nie została ona zwieńczona sukcesem. Na przeszkodzie stanęła wojna z jej wszystkimi konsekwencjami, widmem strachu, śmierci, nieprzewidzianego, często tułaczego losu. W nawiązaniu do niej Jakub Niwiński przez pryzmat zachowań i spostrzeżeń ukraińskiego ucznia Artema uczącego się w polskiej szkole przedstawia pozytywne aspekty procesu adaptacyjnego młodego uchodźcy wojennego w nowych warunkach edukacyjnych, których przyszło mu niespodziewanie doświadczyć. Dowodzą tego słowa Artema: *Polska szkoła jest fajna*. Rzecz jasna, nie wszystko układa się tak, jakby można było tego oczekiwać, ale i tak przyjmowanie osób uciekających przed pożągniętą wojenną przebiega nad wyraz sprawnie, a co najważniejsze – z pełną empatią, zrozumieniem i pomocą. Na naszych oczach zmieniamy się jako naród. Wraz z przybyszami tworzymy dialog o charakterze wielokulturowym. Uczymy się od siebie, a przez to wzbogacamy własne osobowości. Okazuje się, że w momentach krytycznych jesteśmy moralnie gotowi do poświęceń i bezdyskusyjnej pomocy.

Rola pedagogiki w odbudowie mentalnej społeczności po kataklizmie wojennym, po straconych szansach („wobec punktu bez powrotu”) pokazana jest w części drugiej monografii, m.in. w rozważaniach Agaty Czajkowskiej. Dotyczy to przede wszystkim realizatorów tego zadania, czyli nauczycieli i wychowawców. Już obecnie muszą oni zmierzyć się z problemem, *jak uczyć o wojnie w czasie wojny* (s. 83). Wyzwania powojenne w dziedzinie edukacji będą większe odmiennie i w kontekście spodziewanych potrzeb przybierać będą różne oblicza. Pedagogika czasu wojennego, zdaniem Konrada Rejmana, powinna być blisko człowieka narażonego na skutki działań zbrojnych. Pedagogika to nie tylko sprawa edukacji, ale także szersze działanie w zakresie odbudowywania stosunków, kompetencji społecznych, rozwiązywania sytuacji konfliktowych, to refleksja z troskanego człowieka nad rzeczywistością zmieniającą się pod wpływem przemocy, rozproszenia, ale także konsolidacja i upodmiotowienie.

Profesor Witold Starnawski analizując w trzeciej części monografii relacje pomiędzy Polakami i Ukraińcami, dochodzi do przeświadczenia, że *powinny uwzględnić czynniki historyczne: stopień uzależnień od sowieckiego totalitaryzmu, oddziaływanie kulturowe Wschodu i Zachodu oraz współczesne uwarunkowania cywilizacyjne: nihilizmu indywidualistycznego Zachodu, a także ideologii „ruskiego miru” z Rosji* (s. 113). Rozważania nad cywilizacyjnym i kulturowym kryzysem w Europie oraz możliwościami jego przezwyciężenia prof. Starnawski rozpatruje z perspektywy katolickiej pedagogiki personalistycznej, skoncentrowanej na pojęciach osoby, prawdy i wykraczającej poza wymiar ludzki transcendencji. Uważa, że w kontekście przyfrontowej sytuacji Polski pozwoli ona dojść do ujednoczenia poglądów zwłaszcza w tym, co jest niekiedy nieoczywiste. W swoich analizach odwołuje się do stanowiska Jana Pawła II, który mówił o potrzebie umocnienia korzeni chrześcijaństwa, wymieszania doświadczeń opartych na wyrosłych z niego kulturach Wschodu i Zachodu, z wyłączeniem groźnej ideologii określanej jako „ruski mir”. Autor podkreśla rolę transcendencji w rozwiązaniu istniejącego obecnie kryzysu cywilizacyjnego i umacnianiu związku wolności z prawdą.

W duchu pedagogiki personalistycznej w rozdziale pt. *Godność osoby ludzkiej w wychowaniu dla pokoju* (s. 143–154) wypowiada się też wieloletni rektor UKSW ks. prof. Stanisław Dziekoński. Jego przekaz oparty jest na nauczaniu Jana Pawła II i Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego. Świadczy o tym chociażby zamieszczona na końcu tekstu bibliografia. Autor podkreśla, że wychowanie dla pokoju w dobie intensywnych działań wojennych nabiera szczególnego znaczenia. Swoją uwagę koncentruje na zadaniach i umiejętnościach nauczycieli w okresie powojennym. W streszczeniu do rozdziału pisze, że ich zadaniem w tzw. powojniu będzie *pomoc uczniom w rekonstrukcji prawdy o godności człowieka, która jest źródłem innych praw przysługujących osobie ludzkiej, niezbywalnych i nienaruszalnych* (s. 143). W związku z tym jego zdaniem nasuwa się proste, ale zasadnicze pytanie: *na czym oprzeć wychowanie, którego ideałem jest człowiek darzący szacunkiem nie tylko siebie, ale i innych (w tym wcześniejszych wrogów), całkowicie zaangażowany w budowanie dobra w wymiarze indywidualnym i społecznym, czego owocem jest między innymi pokój* (s. 143). Zamieszczony w monografii tekst jest właśnie próbą odpowiedzi na tak postawione niełatwe przeciwieństwo pytanie. Książd profesor słusznie łączy wychowanie do pokoju z podstawową, przyrodzoną, niezbywalną wartością człowieka – godnością. Szeroko uzasadnia tę tezę na gruncie chrześcijańskim. Odwołując się do słów Prymasa Tysiąclecia, podkreśla, że godność człowieka, mająca w czasie wojny jeszcze większe znaczenie niż w okresie pokoju, jest źródłem innych praw i wartości. Z kolei przytaczając słowa Jana Pawła II wygłoszone w Ukrainie, akcentuje jego wezwanie do *oczyszczenia pamięci i pojednania*, do zachowania dumy i utrzymania tożsamości narodowej. Myśli sformułowane w publikacji Stanisława Dziekońskiego są zadziwiająco aktualne, zawierają te wszystkie elementy opisu rzeczywistości, które realnie występują lub stanowią

niewidoczne, ale silne spoiwo postawy narodu ukraińskiego. Poznać je możemy po czynach.

W recenzji nie sposób poruszyć wszystkich występujących w monografii wątków tematycznych i ich interpretacji. Zwróciłem uwagę na niektóre. Moim zdaniem, każdy z zamieszczonych tekstów zasługuje na najwyższą uwagę i uznanie. Poruszane są bowiem w nich sprawy bardzo ważne, zarówno ponadczasowe, jak i doraźne, wynikające ze zmieniającego się rytmu krwawych walk i naszego spojrzenia na rzeczywistość. Wszyscy autorzy, pisząc swoje refleksje, wyrażają przekonanie o zwycięstwie prawdy, piękna i dobra nad przemocą i despotyzmem. Ich wywody w poszczególnych rozdziałach stara się określić w końcowych refleksjach redaktor książki. Akcentuje rolę kategorii podmiotowości w rozważaniach większości autorów, zwraca uwagę na antropologię filozoficzną i terytorialną prezentowanych opcji oraz stanowisk. Przewiduje, że w kreowaniu zrębów nowej sytuacji wychowawczej, wynikającej ze zmienionej rzeczywistości, istotną rolę może spełnić tanatopedagogika,

Z całej publikacji przebija wiara w sprawczość działania w czasie wojny i po jej zakończeniu na polu szeroko rozumianego wychowania i umacniania nieprzemijających wartości. Należy zgodzić się z tezą jednego z autorów, że *ukraińsko-polskie powojnie wraz z wszelkimi kulturowymi i religijnymi, a nawet bolesnymi doświadczeniami historii we wzajemnych kontaktach, jest niezwykle ważne w wychowaniu dla budowania przyszłości, w której godność osoby będzie wartością centralną [...] (s. 152).*

Przekazana do rąk czytelniczek i czytelników monografia jest ważnym głosem w dyskusji, należy sądzić, że nieodosobnionym, w sprawie aktualnych i przyszłych zadań pedagogiki w warunkach wojny i jej skutków. Zapewne następne publikacje na ten temat wniosą kolejne przemyślenia i dezyderaty pedagogiczne.

Należy też zaznaczyć, że publikację można upowszechniać, gdyż powstała w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

WITOLD CHMIELEWSKI
ORCID: 0000-0001-5816-5586
Akademia Ignatianum w Krakowie